

מיהו בן עולם הבא?

רש"י

ברכות פרק ראשון ד:

מהרש"א

כה

בתחלה אומר ה' שפתי תפתח גוי'. פתיחת השפתיים הם תחלת הדבור ואומר שניקש דוד עזר אלוה בתחלת הדיבור שהוא פתיחת שפתיים ואח"כ פי שהוא כולל כלי הדיבור יגיד תהלתך וזה שמסיים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי גוי' וק"ל: ח תהלה לרוד בכל יום ג' פעמים וכו'. פירש"י כנגד ג' תפלות עכ"ל ולנו אומרים אותו שמי פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לתת טעם בזה ואפשר שקמכו אותו לסדר קדושה שאמרו צפ"צ דסוטה [מע.]. אמאי קאים עלמא אסידרא

ח שלש פעמים. כנגד שלש תפלות:

"השפיבנו" ! אמרי: פיון דתקינו רבון
"השפיבנו", פגאלה אריכתא דמיא. דאי

לא תימא הדי, שחרית, היכי מצי סמיך? אוקא אמר רבי יוחנן: בתחלה אומר (תהלים גא) "ה' שפתי תפתח", ולבסוף הוא אומר (שם יט) "יהיו לרצון אמרי פי". אלא התם, פיון דתקינו רבון למימר: "ה' שפתי תפתח", בתחלה אריכתא דמי, הקא נמי, פיון דתקינו רבון למימר: "השפיבנו", פגאלה אריכתא דמיא.

דקדושא ואלמן יהא שמיא רבא לאגדתא ופירש"י שם סידרא דקדושא שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקין בתורה כו' ע"ש באורך והיינו דבשחרית איכא צ' פעמים סידרא דקדושא ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית דלית ביה סדר קדושה כלל דעיקר לימוד תורה ביממא מדאמרינן (עירובין סה.) יזף ביממא ופרע כלילה דלילה אינו רק פרעון בעלמא ושארנו לא איצרא לילה אלא לגירסא כווננו נמי לזה

שם ח * אמר רבי אלעזר (בר) [אמר רבי] אבינא: בבל האומר (תהלים קמה) "תהלה לרוד" שלש פעמים בכל יום, מבטח לו שהוא בן העולם הבא. מאי טעמא? אילימא משום (דקתיב ביה אלפא) [דאתיא באלפא] ביתא, לימא: "אשרי תמימי דרך" דאתיא בתמניא אפי? אלא משום דקתיב ביה (שם) "פותח את ידה ומשביע

הכותב

ומוחזק] מוכתח לו שזה יורה על [אמת גדול באומרו הלא איש כזה יש לו] בטחון וערבות גדול שהוא בן העוה"ב [ומי יתן ואדע מאין תמצא לו זאת ההבטחה קדומה] ומה שכתוב בגמ' משום דאית ביה תרתי עדיין אינה סבה מספקת מחייבת מעלה גדולה כזאת ומה שהוסיף רש"י באמרו ג"פ כנגד ג' תפלות גם זה איננו מספיק כפי ההוראות. (ואם לא התפלל כי אם אשרי בלא עמידה הרי לא יצא אלא ודאי שרצה לומר

ח [כל האומר תהלה לרוד וכו']. ראוי להשגיח ולדע איך [ימשך בעצם מדבר קטן כפי התראות מעלה גדולה ושכר גדול רצוני לומר כי] אמירת מזמור קטן שאין בו רק כ"א פסוקים תהיה סבה עצמית מחייבת [מעלה גדולה שהיא] חיי העוה"ב. ועוד ראוי לדקדק [בלשון המאמר] באמרו מוכתח לו והיה די שיאמר זוכה להיות בן העולם הבא או הרי הוא מנותלי העוה"ב ומדוע אמר לשון [יותר מאושר

ברכות פרק ראשון ד:

רש"י

כמפורש שם פרק הדר ח"ט הכא אילימא משום דלתיא זאל"ף זי"ת שהוא רמז ללימוד תורה שנתנה זכ"צ אותיות של תורה ופרין ונימא אשרי תמימי דרך וגו' שזה הרמז צו ביותר שנאמר בשמונה א"צ ע"ש ח' א"צ אותיות התורה זשינוי מולאות כמפורש בחידושינו מנחות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב זיה פומח את ידך וגומר לפי שהפרנסה של כל זריה הוא דבר ההוא תמיד בכל יום מחסד אלהי כדאמרין פ"ק דע"ז [דף ג.] שלישיית הקז"ה יושב וזן את

כל העולם כולו מקרני רחמים ועד זיני כניס וע"כ אחר כל השנחות שאמר זזה המזמור זכר החסד שעושה שפומח את ידך וגו' וזקרא דלעיל מיניה עיני כל אליך

דאית ביה תרתני. דלתיא זאלפח זיתח וזאית זיה שזח הכנת מזון לכל חי:

לְכֹל חַי רְצוֹן, אֵלֵימָא: "הִלְל הַגְּדוֹל" דְּכָתִיב בֵּיה (שם קלו) "נִתַּן לָחֶם לְכֹל בְּשׂוֹר"? אֵלָא מְשוּם דְּאִית בֵּיה תְּרִיתִי.

ישברו ולתה וגו' נמי איכא זכה"ג שזן כל העולם ואפשר דזהאי קרא יומר מפורש החסד שנותן לכל חי רצון ופרין ונימא הלל הגדול וכו' שאחר כל דברי חסדיו שסיפר שעשה עמנו הוסיף זחסד זה ההוא תמיד לכל זריה ואמר נותן לחם לכל זשור כי לעולם חסדו ומשני דלית זיה תרמי השייכים להדדי דהתורה היא מזון הנפש והלחם הוא מזון הגוף וכדאמרין אס אין קמח אין תורה ואס אין תורה אין קמח ודו"ק:

הכותב

כח בשום סבה טבעי או מלאכותי וגם לא בצבא השמים כוכבים ומלאכים להוציא מן הכח אל הפועל רצון ושאלת השואל זולת בגורתו יתברך ובמאמרו אשר בידו הכל. עוד בחינה שנית והיא ראשונה כפי הסברא המוניית שהיא השגת תכלית מבוקשו דרך משל אם יש לו חולה שהוא יתברך ישלח רפואה למחלתו ואם הוא ברעב ובצמא ובעירום שיתן לו הש"י לחם לאכול ובגד ללבוש ובהכרת מעלת כל א' מב' בחינות אלה יש הברל עצמי במתפללין בין האיש המשכיל ירא את ה' בכל לבבו ובין האיש ההמוני ירא את ה' לפי תומו כי האיש המשכיל גומר בלבו (בתפלתו) [בבוא להתפלל לפניו ית'] כי הבחינה השנית היא במדרגת מה שקודם בתכלית. והבחינה הראשונה שהיא הכרת גודל מעלתו יתברך היא היא התכלית האחרון אשר אין ערוך אליו והאיש ההמוני חושב בהפך ואומר כי מה שהוא גומר בלבו שהש"י יכול על כל הוא כדי שימשך לו מהשפע מאתו יתברך באמצעות אמונתו זאת שיתן לו שאלתו ובקשתו כי זה הוא התכלית אחרון אצלו. אמנם המשכיל לא מחשבותיו כמחשבת האיש ההמוני

שיתפלל דוקא ויאמר אשרי ג"כ א"כ הל"ל כל המתפלל ג' תפלות] כי ראוי לחקור על דבריו אלה חקירה קמנה ונאמר לא ימנע או זה האיש התפלל בכל יום הג' תפלות כחקנן או לא ומן השקר שנאמר שלא התפלל כל שלשתן כי בוודאי לא יצא י"ח כי אפילו תפלה קצרה לא נתקנה אלא במקום סכנה אלא מן ההכרח שנאמר כי תמיד כל היום זה דרכו להתפלל כל ג' תפלות גם ראוי שנאמר שהתפלל כל שלשתן ככוונה ראויה כי תפלה בלא כוונה הרי הוא כגוף בלא נשמה א"כ איפא יותר ראוי שימשך הטוב הצפון שהוא חיי העוה"ב למה שהשתדל זה האיש להתפלל ג' תפלות כחקנן ובכוונה רצויה ולפחות תהיינה שתיהן כאחת הסבה המחייבת רצוני לומר שהיה לו לומר כל המתפלל שלש תפלות בכל יום כראוי וגם אומר] תהלה לדוד שלש פעמים מובטח לו וכו'. ולחקן כל זה [אציע הצעה קצרה וארוכה ואומר] כאשר נעמוד על סוף כוונת התפלה נמצא שיש בה ב' בחינות הא' הוא קודמת במעלה והיא לספר שבחיו של מקום ולהאמין כי הוא יכול על כל לתת את שאלת השואל ולעשות את בקשתו ושאיין

כי הולך בדרך האיש משכיל אשר אמרתי שעושה מהעיקר עיקר והאמין בה' מצד תפלתו ולא שת לבו לשאלות צרכים. ואיש כזה שמשליך אחרי גוו צרכי גופו וכל מעייניו להיות קיים בעיקרים תורניים [אמוניים] מובטח לו מיום הולדו שהוא בן העולם הבא כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה זכה וברה כאשר היתה באמנה אתו. ואל זה רמז המקשה באמרו מ"ט אילימא משום דכתיב ביה אל"ף ב"ת וכו' אין בזה [לומר] דרך רמז כי הלא זאת הוראה ב' על מעלת מזמור זה] כי מלבד היות כולו ספור שבחיו יתברך הוא מיוסד על אותיות לשון הקודש שבו נברא העולם ובו נכתבה התורה לכן כל האומר אותו ג"פ ביום יורה על יושר כוונתו להחזיק את נפשו

זולתי מה שנסארה אמונה שלמה חקוקה בשכלו כי הוא יתברך ארון הכל [מציל ולא מציל רצוני לומר] בין יתן לו שאלתו בין לא יתן המשכיל בעת ההיא ידום ויאמר בלבו כי עמקו מחשבותיו יתברך והוא היודע מדוע לא נעשה שאלתו וכל דעברין מן שמיא לטב ומזאת ההצעה נעמוד על גודל מעלת הקורא תהלה לדוד קודם תפלתו ואחריה יען היות כלל כוונת המזמור לספר גודל מעלתו יתברך כי הוא טוב ומטיב ועושה חסד לכל ואין באותו מזמור (שום שאלה) [אפילו פסוק אחד שיהיה שאלת דוד על עצמו ועל השגת מבוקשו] אלא כולו הוראה לפניו יתברך וזכרון רוב רחמיו על הכל אם כן מי שקורא [זה המזמור] קודם תפלתו וכ"ש אחריה מורה

אפ"ה. אף על פי שהפסיק נו"ן מפני נפילה שזה ולא שזה לרומזה חזר ורמו סמיכת הנפילה תכף לה:

ברכות פרק ראשון ד:

אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי? מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, שנאמר (עמוס ה) "נפלה, לא תוסיף קום בתולת ישראל". במערכא תוסיף קום ב"ה לא תוסיף לנפל עוד, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק: אפלו ה"ה חזר דוד וסמכה ברוח הקדש, שנאמר (תהלים קמה) "סומך ה' לְכָל הַנְּפִלִים".

מהרש"א כז

לא נאמרה נו"ן באשרי ב"ה ר"ל מה שמסרה הנו"ן הוא רמו כאלו הנפילה חסרה ואינה גמורה חלל שמחזור לקום כדמתרני לה צמערבא כו' ור"ג צ"י הוסיף לומר דצמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה ח"ו נפילה גמורה שאמר אח"כ

סומך ה' לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא תוסיף קום וגו' היינו מזד זכותה חבל מחסד חלשי צרוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראויים לכך וק"ל:

עין אי"ה

לאיש אמונים משלמי אמוני ישראל, ויהי מובטח לעוה"ב, ומורה "פותח את ידך" על ההשגחה.

כב. א"ר יוחנן, מפני מה לא נאמר נו"ן ב"אשרי", מפני שיש בה מפלה לשונאיהן של ישראל שנאמר "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל כו'". הנה ביארנו שענין "אשרי" המכופל בקדושת אלפא ביתא ובפסוק "פותח את ידך", המורה על עוצם השלמות של השגת כל האורות השכליות המושפעות, והרחקת כל הטרדות המפריעות מהשגת התכלית. והנה באמת עוצם זו התכלית אינו בנמצא כלל כעת בזמן הגלות, רק הוא מזומן לעוה"ב, ע"כ האומרו מובטח שהוא בן עוה"ב, שאין מקום בעוה"ז לקבלת זו השלמות. והנה, כבר ביאר החסיד רמ"ח לוצאטו ז"ל, בספרו אדיר במרום¹, בענין מה שקץ גלותינו זה הוא סתום וחתום, וכדחז"ל² ליבא לפומא לא גלי, דהיינו שבעצם כח הגלות אין בו כח הגאולה כלל, וזהו מקושיה של הגלות עצמה, עד שהגאולה שלה היא רק מצד כח אחר נשגב ממנה, ולא בעצם כח הגלות. וזהו מש"כ נפלה ולא תוסיף קום, פ"י הנפילה היא נפילה כזאת, שמצדה היא בלי קימה ח"ו, רק שחבא קימה מכח עליון שאינו בכח הנפילה כלל. ע"כ רמו כי בעוה"ז אין מקום כלל לזו השלמות מצד הנפילה, כ"א מצד כח אחר. ע"כ "אשרי" שיש בו ההכנה של השלמות העתידה, לא נאמר בו נו"ן, להורות שמצד הנפילה א"א שתושג השלמות הנרצה מצד "אשרי", כ"א מצד כח נשגב עליון שהוא כח הגאולה הבא ממקום אחר. והנה מצד כח הנפילה של הגלות, שהוא קשה כ"כ שאין כח הגאולה נראה בה כלל, ה"י ח"ו מקום להתמוטטות רגליהם של שונאי ישראל לגמרי, אלא שאע"פ שאין כח הגאולה נראה בהגלות המרה והנמירה הזו, מ"מ הוא מתנוצץ בה, וע"י התנוצצות של כח הגאולה נמשך הקיום, שלא יהי ח"ו כליון חרוץ. וזהו ש"אע"פ כן סמכין דוד ברוה"ק", אע"פ שאין כח הגאולה נראה בתורת קימה, מ"מ בדרך סמיכה שהיא דרך התנוצצות כדי להמשיך הקיום, שלא תאבד תקוה חלילה, דבר זה נמצא, וזהו ענין הסתר פנים, שרק הסתר יש, ולא חלילה החזרת פנים לגמרי.

כ. אלא כיון דתקיננו רבנן "ד' שפתי תפתח" כתפילה אריכתא דמיא, ה"נ כיון דתקיננו רבנן למימר "השכיבנו" כגאולה אריכתא דמיא. יש בזה הערה, כי אף שצריך האדם שישים כל מעייניו על ישועת הכלל, מ"מ צריך הוא להיות עסוק ג"כ בשלמותו הפרטית, אלא שצריך שתהי' כוונתו להאחד ע"י שלמותו אל הכלל, ובזה איננו נפרד מהכלל גם בהיותו עסוק בשלמותו הפרטית. ע"כ על סמיכות הגאולה לתפילה, שמורה שתהי' כל פנייתו לטובת הכלל, יש בהם הפסק, אלא שאינו הפסק גמור, כ"א כתוספת מכשרת לענין הסמיכות הזו, להוציא מדעת הסוברים כי ירצו לבקש רק שלמות הכלל, ומצד עצמם ילכו בשרירות לבם.

כא. אר"א בר אבינא כל האומר "תהלה לדוד" ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, מ"ט אילימא משום דאתי באלפא ביתא לימא "אשרי תמימי דרך כו'", אלא דכתיב ב"י "פותח את ידך כו'" אלא משום דאית ב"י תרתי. ההכנה שייכין האדם עצמו אל השלמות האמיתית תהי' באמצעות שני דברים: האחד, שיאיר לו אור השכל הנובע מהתוה"ק לדעת את קונו, והב', שלא יהי' לו מפריע מטרדות העוה"ז. והנה אף מי שאור שכלו תמיד עמו, אפשר שיפגע ויטה מדרך הישר ע"י הטרדות המטרדות אותו. והנה המשגב להנצל מסכך הטרדות הוא הבטחון. ע"כ אף כי נשגב השבח שנאמר באלפא ביתא, שכולל כל אותיות התורה, ובסגולת אמירתן יאירו עליו אורות התוה"ק בכללם, עכ"ז עוד לא הגיע אל החפץ עד שיהי' ג"כ שלם בבטחון. והבטחון עצמו עוד לא יועיל לו, כ"א בהיותו ע"י מנוחת נפשו משתלם לדעת את קונו כל אשר תוכל נפשו שאת מאורות התורה, שתוכל להכילם. ע"כ אז הוא מובטח לעוה"ב בהיות בו שני אלה, שקונה ע"י "תהלה לדוד" האמור באלפא ביתא, ויש בו "פותח את ידך", המעיר את הבטחון ומסיר את הטרדא שיוכל להיות משתלם כפי השגת אור שכלו. ובילדותי אמרתי, כי אמונת חידוש העולם מורה שבח שיש בו א"ב, שע"י אותיות התוה"ק ברא את עולמו, כדאי בהקדמת הזוהר. ואמנם יש מינים שאמרו "עזב ד' את הארץ". ע"כ צריך שתלוה לאמונת החידוש אמונת ההשגחה, ואז יהי' שלם בדעות הראויות

יתברך פותח את ידו ומשביע לכל חי כפי רצונו וכפי זאת הכוונה העלו בגמ' ואמרו] אלא משום דאית ביה תרתי ר"ל כי כל יסודי המזמור שרשי ועקרי תורתנו ובתוכה זוכר חסדיו יתברך להשביע לכל חי ואינו מאריך בשאלה לפניו יתברך על זה רק מזכיר כי הוא בומח בחסדו הכולל לכל חי בודאי איש צדיק תמים כזה מוכמח לו מעת יצירתו שהוא בן העולם הבא וזאת הכוונה בעצמה תתפרש בכל השונה הלכות בכל יום מוכמח לו שהוא בן העולם הבא (מגלה נח): ועוד שנית הוראה נכבדת על כל איש מתפלל ג' תפלות ביום המוסיף על הסדר באמרו ג"כ ג"פ תהלה לדוד והוא כי איש כזה איננו נמנה עם אותם שנאמר עליהם (שבת י.) מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה כי המאמר ההוא נאמר על המתפללין שמאריכים בשאלת צרכיהם וכל כונתם עליהם אבל איש צדיק תמים כזה שלא נתקררה דעתו במה שהתפלל כבר תפלתו הכוללת ספור שבחים ושאלת צרכיו עד שהוסיף לומר מאמר קצר כולל השלמות שזכרתי. ובפרט שאינו מוסיף בשאלת צרכים רק על פי דרכו בסיפור שבחיו יתברך מזכיר בדרך העברה מדת טובו (בעוה"ב ודאי) [שהוא פותח את ידו וכו'] הלא זאת הוראה וראיה חזקה כי הנה] שכרו אתו להיות מזומן ומוכמח לחיי עוה"ב. [זהו מה שחשבתי ככוונת מאמר זה והעירני על זאת המחשבה העיון בלשון קצר שכתב רש"י ז"ל ג"פ כנגד ג' תפלות ועוד דקדק ואמר ואת בה שבח והכנת מזון לכל חי ואולי כוון למה שאמרתי כי נזכרה בו הכנת מזון כספור שבח ולא בלשון שאלה מכאן למדתי איך כוונת האומר מזמור זה קודם תפלה וגם אחריה הלא היא רבת המעלה להגיע עד סוף התכלית התפלה ועל שלמות כוונתה] עוד (אפרש) [ראיתי לכתוב דבר מה בפירוש] מאמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמרה גו"ן כו'. אפשר לומר שישאלת רבי יוחנן היא [נקשרת עם מאמר שלמעלה כו'] כיון שהנחנו שמעלת תהלה לדוד היא משום דאית בה תרתי למה לא נאמרה גו"ן שהרי על ידה ימשכו שתי הכוונות אם יכתוב בגו"ן נותן לחם לכל בשר הנה נזכר השבח אשר בפותח את ידך וגם תהיה שלימת האל"ף ב"ת והשיב כי רצה לרמוז ברוח הקודש העליה מן הנפילה בלי זכר אל הנפילה עצמה הרמוזה באות העו"ן והזכירה ברמז בקודם ובמתאחר אמר מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור לרמוז בזה על דורות הבאים [ימים רבים אחרי מות דוד] יהיו יהודה וישראל גולים מארצם ולא ימעה החושב כי בעת אותה נפילה יש חסרון בממשלתו יתברך רחמנא ליצלן מלחשוב כן רק לומר וממשלתך בכל דור ודור וחזר מיד לסמוך הנפילה הרמוזה ואמר סומך ה' וגו' ומבואר נגלה כי מלכד התירוץ דמתרצי במערבא יש תיקון אמיתי בדרך הפשט [לתקן הפסוק] שלא כוון לנפילה מוחלמת וממקומו הוא מוכרח [לומר כן] שהרי עמוס שניבא אותה נבואה ניבא בחתימת ספרו ושכתי את שבות עמי ישראל ונטעתי על אדמתם (וגו') [ולא ינתשו עוד מעל אדמתם] ובא זה ולימד על זה כי נבואת נפלה

ככל שרשי ויסודי התורה [ואם זאת היא סבת מעלת מזמור זה] יאמר אשרי תמימי דרך כי יש בו ג"כ אותה מעלה טובה כפולה. (ואל יטעון הטוען הרי בתמימי אפי יש פסוקים רבים משאלת צרכים תשובה לזה שאותן השאלות) [ואם יטעון טוען כנגד מה שהנחתי שמעלת מזמור זה היא שאין בו שאלה כלל רק כולו הודאה וספור שבחים והלא באשרי תמימי דרך יבואו פסוקים רבים בשאלת צרכים כמו גמול על עבדך ואחיה וכן מתי תעשה ברודפי משפט עשה עם עבדך כחסדך ופסוקים אחרים דומים. ידעתי מה איש לך תשובה אמיתית והוא כי כל הפסוקים שזכר בהם שאלה מה אינה] כדברים גופיים רק על לימוד וידיעת החוקים ומשפטים כמ"ש [באות האל"ף ואמר] אחלי יכונן דרכי לשמור חקך [ובזה הודיע ראשית כוונתו ואמר הנה כל שאלותי ותחנונותי במזמור זה שייכונן דרכי לשמור חקך אף כי לא ידעתו מעמם חשקה נפשי בשמירתם עוד גלה כוונתו בראשית דבריו באמרו] (בתחלת) אשרי תמימי דרך שמקיימים התורה ואינם נפתים במופתי והקשו הפילוסופים לסתור השרשים אמוניים הכתובים בתורה והפסוק שיש בו שאלה מפורשת כמו מתי תעשה ברודפי משפט פסוקים הקודמים והמאוחרים מורים כיצד רודפים הכופרים בדעות כזב והגיוני שוא [מה שכתוב בתורה (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך ואינם נפתים לקול מלחשים במליצות והקשים לעשות מופתי הפילוסופים לסתור השרשים אמוניים הכתובים בתורה ועל זאת הכוונה יפורשו על נכון כל פסוקי מזמור זה אשר יש בהם שאלה מה וכאשר נביט אל פסוקים קודמים ומאוחרים הכל סובב על שאלתו הראשונה להבין חקים ומשפטים ודרכי האמונה ונתיב המצות כמו שאמר הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי. והפסוק שיש בו שאלה מפורשת כפי הנראה הוא מתי תעשה ברודפי משפט וגם בזה רמז לפניו ולאחריו הכוונה שאמרתי כי בפסוק הקודם לו אמר חקך לא שכחתי ואחריו אמר כל מצותיך אמונה ותתם זאת האות באמרו בחסדך חייני ואשמרה עדות פיך ובוה הודיע כי שאלתו כנגד רודפיו היתה לכוונת ידיעתו החקים באמת ובאמונה ולא כפי סברת רודפיו הכופרים ומה טוב ומה נעים כפי זאת הכוונה מה] שכתב הרב יוסף אלכו בפ' פסוק כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך כי שאלת דוד בזה היתה כנגד המפרשים פסוקי תורה בדרך צורה ודוד היה חולק על דבריהם והם היו רודפיו לסבה זאת וכל הפסוקים הסמוכים נמשכים לזאת הכוונה [סוף דבר אין בכל מזמור אשרי תמימי דרך שום שאלה גופניית] עוד אמר המקשה ואי משום דאית ביה פותח את ידך (ר"ל) [גם זה בקשר עם מה שהנחתי כי] אע"פ שהאמת שהמתפלל צדיק תמים איננו חושש לשאלת צרכיו עכ"ז ראוי שיזכרם בדרך העברה כי לא נתנה תורה למלאכי השרת ודי בשלא ישאל שאלה מפורשת עליהם כשיאמר פותח את ידך ועשה רצוני אבל בדרך הודאה וסיפור נפלאותיו יתברך יאמר (ולזה אמרו) [כי הוא מאמין כי הוא

הכותב

על מטרוניקה ואשרי לה מהיכליה לזימנא ידיעה כד הוה מטי
ההוא זמנא מיד מטרוניקה הות עלת ותבת לקמיה מלכא וכן
זמנא חדא ותרין ותלתא לזמנא בתרייתא איתרחקת מהיכלא
דמלכא ואשרי לה מלכא לזימנא רחיקא אמר הא זימנא לאו
היא כשאר זמנין דהיא תיתי קמאי הכי אלא אנא אזיל עם כל
בני היכלי ואתבע עליה כד מטא גבה חמא לה דהות שכיבה
לארעא מאן חמא יקרא דמטרוניקה בההוא זימנא ובעותיה
דמלכא לקבלה דאחיד לה מלכא בידיה ואוקים לה ואתייה
להיכליה ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחק מינה
כך קב"ה בכל אינון זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוה מטי
זימנא הא אתיית והיא אהדרא קמיה מלכא והשתא דא לאו
הכי אלא קב"ה אחיד בידהא ויוקים לה ויתפיים בהדה ויתבי
לה להיכליה. ותא חזי דהכי הוא דהא כתיב נפלה ולא תוסיף
קום ועל דא כתיב (עמוס ט) כיום ההוא נאום ה' אקים את
סוכת דוד מאן סוכת דוד דא בתולת ישראל הנופלת כמה
דכתיב נפלה ודא הוא יקרא דבתולת ישראל ותושבתתא:
ט [גדרול מה שנאמר במיכאל וכו']. מאמר שלמעלה [מזה]

ולא תוסיף היתה על גלות י' שבמים ע"י מלך אשור כי עמוס
היה בזמן ירבעם (בן יואש) [שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה
כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס
והאמת יורה דרכו שהרי] בראשונה נבא כה אמר ה' על שלשה
פשעי יהודה וגו' ואחריו אמר על שלשה פשעי ישראל ואחר
נבואה זאת [וסמוך לה] כתיב שמעו וגו' נפלה ולא תוסיף קום
בתולת ישראל עד זמן ארוך כמו שכתב הרד"ק והביא ראיה
לפי' זה מפסוקים אחרים דומים [יעוין בספרן] ואע"פ שהנפילה
לא תהיה עולמית לא רצה דוד לזכרה בפירוש רק ברמז ואמר
סומך ה' לכל הגופלים וזוקף וגו' [לרמזו לנפילות ישראל ויהודה
ומבולם יצילנו ה' ית']:] וראיתי בספר הזוהר בפרשת ויקרא
פירש ח"ל ת"ח בכל אינון גלותא דגלו ישראל לכולהו הוי
זימנא וקצא ובכולהו הוי ישראל חייבין לקב"ה ובתולת ישראל
הוה תבת לאתרה בההוא זמנא דגור עליה והשתא בגלותא דא
בתראה לאו הכי דהא היא לא איתותב הכי כזמנין אחרנין
והאי קרא אוכב דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל
נפלה ולא אוסיף להקימה בתולת ישראל לא כתיב למלכא דרגו

[נתיבות עולם, נתיב העבודה ו]

הרני החבאר לך כי אין פירוד
לישראל מן השם יתברך כלל, כאשר
תבין דבר זה גם כן. אבל מצד עצמם של
ישראל אין כח להם כלל, ואין עור להם
מצד עצמם. וכן אמרו בפרק קמא דברכות
(ד:) אמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמר
גוי' באשרי, מפני שיש בו מפלתן של
שונאיהם של ישראל, שנאמר (עמוס ה, ב)
נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל.
במערבא אמרי הכי, נפלה ולא תוסיף
לנפול, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן
בר יצחק, אפילו הכי חזר דוד וסמכה
ברוח הקודש, דכתיב (תהלים קמ"ה, יז) סומך
ה' לכל הנפלים.

וגם במאמר הזה באו לומר כי אין
לישראל מצד עצמם שום מציאות כלל,
רק המציאות שיש להם היא השם
יתברך, שנתון מציאות להם, וכל
מציאותם וקיומם הוא השם יתברך. ואף
כי כל הנמצאים קיום שלהם הוא מהשם
יתברך, המקיים את הכל, הפרש יש. כי
כל הנמצאים אין להם קיום מן השם
יתברך מצד אמיתת עצמם, רק דבר שאין
אמיתת עצמם, ולפיכך בסוף מגיעים אל
ההפסד. אבל ישראל, אמיתת עצמם יש
לו קיום מן השם יתברך, ולכך הם
מקיימים, ואין הפסד להם. וכל זה נרמז
בשם ישראל, כי השם (שהוא בא על
עצם הדבר ומהותו, ודבק בשם הזה שם
"אל", דבר זה בארו גם כן במאמר הזה,
שהוא יתברך קיום ישראל.

ואין הפירוש בשביל שכתוב נפלה
בגין לא כתיב גוי' באשרי, שזה אין טעם
בשביל שכתוב נפלה בגין לא יכתוב גוי'
באשרי, אבל בשביל שזמזור אשרי הוא

גדול מאוד, דקאמר שם (במות ד:) אמר
רבי אלעזר בר אבינא, כל האומר תחלה
לדוד (תהלים קמ"ה, א) ג' פעמים בכל יום,
מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מאי
טעמא, אילימא משום דכתיב ביה (שם שם,
טז) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון,
לימא הלל הגדול, דכתיב ביה (תהלים קלו,
כה) נתן לחם לכל בשר. אי משום דכתיב
ביה אלפא ביתא, לימא אשרי תמימי דרך
(תהלים קי"ט, א), דאיתא בתמינא אפי, אלא
משום דאית ביה תרתי, עד כאן.

שהרי הפרנסה חיים של הפרנסה נקראת חיים,
חילוק בין החיים ובין הפרנסה כלל,
שהרי נקרא הפרנסה בכל מקום חיים,
דכתיב (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך,
והפרנסה היא באה ממקור החיים.
ובחבור גבורות השם (פס"ה) פרשנו כי
הפרנסה היא עוד יותר גדול על החיים
של בעלי חיים, ושם בארנו זה אצל הלל
הגדול. ולפיכך, כל אשר משבח הקב"ה
בשבח הזה, שהוא פותח את ידך ומשביע
לכל חי רצון, הוא דבק בחיים הבאים מן
השם יתברך, וזהו הוא דבק בעולם הבא.
אשר שם החיים באמת. כי העולם הזה
יש לו חבור דביקות בעולם הבא מצד
החיים. כי עולם הבא שם החיים
הגמורים, שאין להם מיתה כלל, ולא
חיים גשמיים, רק חיים נבדלים בלתי
גשמי, כי אין החיים בעולם הזה רק
להעמיד הגוף הגשמי.

ומקשה, אם כן לימא הלל הגדול,
דכתיב (תהלים קלו, כה) נתן לחם לכל בשר
וגו', אלא משום דאיתא באלפא ביתא.
פירוש, שהשבח הזה חולך באלפא

בית"א, שהם כ"ב אותיות. והאותיות הם התחלת התיבות. ולפיכך הם התחלת העולם, ובהם נברא העולם. לכך אלו כ"ב אותיות יש להם הפשיטות הגמורה, כי התיבה אשר הוא מן חבר אותיות אין בהם הפשיטות. רק האותיות יש בהם הפשיטות. ובאלו כ"ב אותיות ברא השם יתברך את עולמו, כי ראוי להם שיהיו הם התחלה, בשביל שיש בהם הפשיטות.

וכאשר נותן אל השם יתברך שבת, שהוא יתברך נותן פרנסה, שהוא החיים, אל הכל, דבק בחיים אשר הוא מן השם יתברך, כמו שאמרנו. וכאשר השבת הוא באלפ"א בית"א, מגיע החיים עד החיים הפשוט הכלתי גשמי. כי אלו כ"ב אותיות יש בהם הפשיטות הגמור, ובשביל כך מגיע עד החיות הפשוט הכלתי גשמי, ובוה זוכה אל עולם הבא, שחיי עולם הבא הוא חיות נבדל פשוט בלתי גשמי. ומעתה, מה שזוכר כאן פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, אינו רוצה לומר חיים גשמיים, כי מה שהשבת הזה הולך כסדר אלפ"א בית"א, המורה על הפשיטות, לא יתכן שיהיה פירושו חיים גשמיים, שהם חיי עולם הזה בלבד, רק החיים הפשוטים, כי יש דביקות לחיי עולם הזה ולחיי עולם הבא.

וכאשר הוא משבח אל השם יתברך בשבח זה, שהוא משפיע החיים לעולם חיים פשוטים, לא במה שהם חיים גשמיים, הרי הוא דבק בחיים, לא בחיים הגשמיים אשר הם בעולם הזה, ולכך ראוי שיהיה בן עולם הבא, מצד הדביקות שיש לחיים שלו בחיי עולם הבא. והכן

כי כאן נאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, ובמקום אחר כתיב (תהלים קל"ו, ט) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. כי הלחם והבשר גשמיים, ואין הרצון גשמי, והכן זה, כי הוא עמוק מאוד מאד.

וקאמר שצריך לומר ג' פעמים כדי שיזכה לעולם הבא. שצריך התעלות ג' עלמות. וכבר הם רמוזים בקדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה נ, ג), ותרנום יהונתן (שם) קדיש בשמי מרומא, קדיש על ארעא, קדיש לעלם ולעלמי עלמאי. וכבר אמרנו זה למעלה אלו ג' מעלות עד עולם הבא. ולכך אמר האומר ג' פעמים תהלה ללוד בכל יום, הוא בן עולם הבא.

וקאמר שלכך לא נאמרה נר"ן באשרי, שיש בה מפלתן של ישראל. וביאור ענין זה, כי כל האותיות באלפ"א בית"א אין להם נפילה, חוץ מן הנר"ן. והטעם הוא, שכאשר תשים אותיות מנצפ"ך בסוף האלפ"א בית"א, יהיו י"ג אותיות לפניהם, וי"ג לאחריהם, תהיה אות הנר"ן אות י"ד עומד באמצע. וידוע כי כל דבר שהוא באמצע עומד בעצמו, ואין לו סמך, כי אין לו חבר לא לימין ולא לשמאל.

ועוד מצד אחר אין אל הנר"ן החבור והצירוף. כי כל האותיות הם מתחברות, כמו ה"י מן האותיות העשריות, והצ"ה הם ק' ביחד. והכ"י והפ"י הם ק' ביחד. והל"י והע"י, הם ק'. והמ"ם וס"י הם ק'. חוץ מן הנר"ן אין לה חבר, והיא עומדת בלבד. ואף כי גם הדי"א יש לה סגולה זאת באותיות האחרים, כי א' והט"י הם מתחברים לעשרה, וכן כולם, חוץ מן

הדי"א. ועל זה נאמר (במדרש נג, ט) הן עם לבדד ישכון, שזה נאמר על ישראל, שהם אומה יחידה, שאין לה חבר אל שום אומה, רק לבדד ישכון. כמו מלת "קו" שיש בה הדי"א והנר"ן, ואלו ב' אותיות אין להן חבר רק אל עצמם. מכל מקום הלוך יש בין הדי"א והנר"ן, כי הנר"ן בכל בחינה שאתה בוחן תמצא כי הנר"ן באמצע. אם תחשוב האותיות בכלל, שהם כ"ב, תמצא אות הנר"ן באמצע, ואין לאמצע שום חבר, שאינו נחשב מן אותיות השמאל, ואינו נחשב מן אותיות הימין, רק עומד באמצע, ואין לה"א סגולה זאת. וגם מצד שהנר"ן במספר עשרות, אין לנר"ן שום חבר, רק עומד בעצמו. לכך הנר"ן היא יחידה לגמרי, שאין לה שום חבר אל דבר מה.

לכך הנר"ן גם בן מורה על ישראל, שהם עם אחד, ואין להם חבר אל מה. ולכך כתיב (עמוס ה, ג) נפלה בתולת ישראל, שהכתוב רמוז כי ישראל הם כמו הנר"ן, שאין לה חבר. ולפיכך יש בעונותינו נפילה לאומה זאת ביחוד, כמו שהכתוב אומר (קהלת ד, ט"ו) טובים השנים מן האחד כי אם יפול האחד השני מקיימו ואילו אחד שיפול מי מקיימו. ולכך כתיב נפלה בתולת. ומטעם הזה אין נקרא אות נופל בדקדוק הלשון רק הנר"ן הוא אות נופל, כי הנר"ן בפרט אין לה חבר ושיתוף לאחר. ומפני כי המזמור הזה אין בו האות שהוא באמצע, והוא עומד בעצמו, שאין לו חבר עם האותיות הפשוטים אשר הם התחלה לעולם הזה.

ומה שאמר שיש בו מפלתן של שונאיהם של ישראל, כי כאשר השם

יתברך ברא את העולם באלו אותיות הקדושות, ויש באלו אותיות אמצעי שהוא עומד בעצמו, וכל אשר הוא עומד בעצמו הוא מוכן אל הנפילה, לכך היה בעולם הזה, אשר נברא באלו כ"ב אותיות, גם בן דבר אחד עומד באמצע מוכן אל הנפילה, כמו שהוא ראוי אל האמצע. והם האומה הקדושה כנסת ישראל, אשר עליהם נאמר (במדרש נג, ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ובאור במדרש (ילק"ש ח"א תשמ"ה) כי ישראל ישכון לבדד כמו אות הדי"א ואות הנר"ן, אשר הם לבדד, ואין חבר להם, כמו שהתבאר למעלה ענין אלו ב' אותיות. ולפיכך ישראל, אשר יש להם האמצעי, כי כבר התבאר לך פעמים הרבה כי יש אל ישראל מדרגה

האמצעי, אשר האמצעי הוא הנבחר, והם מוכנים בעונותנו בשביל זה אל הנפילה. כי לא שייך נפילה בדבר שיש לו חבר, כמו שאמר הכתוב (קהלת ד, ט"ו) טובים השנים מן האחד כי אם יפול האחד יקיים את חברו ואילו האחד שיפול ואין שני להקיימו. ולכך הנפילה בדבר שהוא עומד בעצמו, ואין לו חבר אל הכל, ולכך יש לו נפילה.

ומפני זה משמש אות הנר"ן אל נפילה, והוא בראש התיבה, כמו "אטעי" "יטעי", ונקרא האות הזה נופל אצל המדקדקים. ולפיכך מזמור זה שמסודר באלפ"א בית"א, אין בו אות הנר"ן, מפני שיש בו הנפילה. ואילו שאר אותיות באות על המציאות ועל הקיום, ולא כן הנר"ן מן המזמור הזה.

וכאשר תבין דברים אלו אז תדע כי

בית"א, שהם כ"ב אותיות. והאותיות הם התחלת התיבות, ולפיכך הם התחלת העולם, ובדם נברא העולם. לכן אלו כ"ב אותיות יש להם הפשוטות הגמורה, כי התיבה אשר הוא מן חבר אותיות אין בהם הפשוטות, רק האותיות יש בהם הפשוטות. ובאלו כ"ב אותיות ברא השם יתברך את עולמו, כי ראוי להם שיהיו הם התחלה, בשביל שיש בהם הפשוטות. וכאשר נתון אל השם יתברך שבת, שהוא יתברך נתון פתחה, שהוא החיים, אל הכל, דבק בחיים אשר הוא מן השם יתברך, כמו שאמרנו. וכאשר השבת הוא באלפי"א בית"א, מגיע החיים עד החיים הפשוט הבלתי גשמי. כי אלו כ"ב אותיות יש בהם הפשוטות הגמור, ובשביל כך מגיע עד החיות הפשוט הבלתי גשמי, ובוה זוכה אל עולם הבא, שחיי עולם הבא הוא חיות נבדל פשוט בלתי גשמי. ומעתה, מה שזוכר כאן פותח את ידך ומשיב לך כל חי רצון, אינו רוצה לומר חיים גשמיים, כי מה שהשבת הזה הולך כסדר אלפי"א בית"א, המורה על הפשוטות, לא יתכן שיהיה פירושו חיים גשמיים, שהם חיי עולם הזה בלבד, רק החיים הפשוטים, כי יש דביקות לחיי עולם הזה ולחיי עולם הבא.

ובאשר הוא משבח אל השם יתברך בשבח זה, שהוא משפיע החיים לעולם חיים פשוטים, לא במה שהם חיים גשמיים, הרי הוא דבק בחיים, לא בחיים הגשמיים אשר הם בעולם הזה, ולכן ראוי שיהיה בן עולם הבא, מצד הדביקות שיש לחיים שלו בחיי עולם הבא. והבן מתחברים לעשרה ויהי ריחל חוץ מן

כי כאן נאמר פותח את ידך ומשיב לך חי רצון, ובמקום אחר כתיב (ההלים קל, טו) נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסד. כי הלחם והבשר גשמיים, ואין הרצון גשמי, והבן זה, כי הוא עמוק מאוד מאוד.

וקאמר שצריך לומר ג' פעמים כדי שיזכה לעולם הבא. שצריך התעלות ג' עולמות. וכבר הם רמזים בקדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו, ג), ותרומם יהונתן (שם) קדיש בשמי מרומא, קדיש על ארעא, קדיש לעולם ולעלמי עלמיא. וכבר אמרנו זה למעלה אלו ג' מעלות עד עולם הבא. ולכן אמר האומר ג' פעמים תהלה לרוד בכל יום, הוא בן עולם הבא.

וקאמר שלכך לא נאמרה נון באשרי, שיש בה מפלתן של ישראל. וביאור ענין זה, כי כל האותיות באלפי"א בית"א אין להם נפילה, חוץ מן הנו"ן. והטעם הוא, שכאשר תשים אותיות מנצפ"ך בסוף האלפי"א בית"א, יהיו י"ג אותיות לפניהם, וי"ג לאחריהם, תהיה אות הנו"ן אות י"ד עומד באמצע. וידוע כי כל דבר שהוא באמצע עומד בעצמו, ואין לו סמך, כי אין לו חבר לא לימין ולא לשמאל.

ועוד מצד אחר אין אל הנו"ן החבור והצירוף. כי כל האותיות הם מתחברות, כמו ה"י מן האותיות העשרות, והצ"ה, הם ק' ביחד. והכ"ה, הם ק' ביחד. והל' והע"ן, הם ק'. והמ"ם וס', הם ק'. חוץ מן הנו"ן אין לה חבר, והיא עומדת בלבד.

ואף כי גם הדי"א יש לה סגולה זאת באותיות האחרים, כי א' והט' הם מתחברים לעשרה ויהי ריחל חוץ מן

הדי"א. ועל זה נאמר (מדרש נג, ט) הן עם לבדד ישכון, שזה נאמר על ישראל, שהם אומה יחידה, שאין לה חבר אל שום אומה, רק לבדד ישכון. כמו מלת "הון" שיש בה הדי"א והנו"ן, ואלו ב' אותיות אין להן חבר רק אל עצמם. מכל מקום חלוק יש בין הדי"א והנו"ן, כי הנו"ן בכל בתינה שאתה בוחן תמצא כי הנו"ן באמצע. אם תחשוב האותיות בכלל, שהם כ"ב, תמצא אות הנו"ן באמצע, ואין לאמצע שום חבר, שאינו נחשב מן אותיות השמאל, ואינו נחשב מן אותיות הימין. רק עומד באמצע, ואין לה"א סגולה זאת. וגם מצד שהנו"ן במספר עשרות, אין לנו"ן שום חבר, רק עומד בעצמו. לכן הנו"ן היא יחידה לגמרי, שאין לה שום חבר אל דבר מה.

לכן הנו"ן גם כן מורה על ישראל, שהם עם אחד, ואין להם חבר אל מה. ולכן כתיב (עמוס ה, ב) נפלה בתולת ישראל, שהכתוב רמז כי ישראל הם כמו הנו"ן, שאין לה חבר. ולפיכך יש בעונותינו נפילה לאומה זאת ביותר, כמו שהכתוב אומר (קהלת ד, ט"ו) טובים השנים מן האחד כי אם יפול האחד השני מקיימו ואילו אחד שיפול מי מקיימו. ולכן כתיב נפלה בתולת. ומטעם הזה אין נקרא אות נופלי בדקדוק הלשון רק הנו"ן הוא אות נופל, כי הנו"ן בפרט אין לה חבר ושיתוף לאחר. ומפני כי המזמור הזה אין בו האות שהוא באמצע, והוא עומד בעצמו, שאין לו חבר עם האותיות הפשוטים אשר הם התחלה לעולם הזה.

ומה שאמר שיש בו מפלתן של שונאיהם של ישראל, כי כאשר השם

יתברך ברא את העולם באלו אותיות הקדושות, ויש באלו אותיות אמצעי שהוא עומד בעצמו, וכל אשר הוא עומד בעצמו הוא מוכן אל הנפילה, לכן היה בעולם הזה, אשר נברא באלו כ"ב אותיות, גם כן דבר אחד עומד באמצע מוכן אל הנפילה, כמו שהוא ראוי אל האמצע. והם האומה הקדושה כנסת ישראל, אשר עליהם נאמר (מדרש נג, ט) הן עם לבדד ישכון וגוים לא יתחשב. ובאורו במדרש (ילק"ש ח"א תשח) כי ישראל ישכון לבדד כמו את הדי"א ואת הנו"ן, אשר הם לבדד, ואין חבר להם, כמו שהתבאר למעלה ענין אלו ב' אותיות. ולפיכך ישראל, אשר יש להם האמצעי, כי כבר התבאר לך פעמים הרבה כי יש אל ישראל מדרגה האמצעי, אשר האמצעי הוא הנבחר, והם מוכנים בעונותנו בשביל זה אל הנפילה. כי לא שייך נפילה בדבר שיש לו חבר, כמו שאמר הכתוב (קהלת ד, ט"ו) טובים השנים מן האחד כי אם יפול האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפול ואין שני להקיימו. ולכן הנפילה בדבר שהוא עומד בעצמו, ואין לו חבר אל הכל, ולכן יש לו נפילה.

ומפני זה משמש אות הנו"ן אל נפילה, והוא בראש התיבה, כמו "אטע" "טע", ונקרא האות הזה אות נופל אצל המדקדקים. ולפיכך מזמור זה שמסודר באלפי"א בית"א, אין בו אות הנו"ן. מפני שיש בו הנפילה. ואילו שאר אותיות באות על המציאות ועל הקיום, ולא כן הנו"ן מן המזמור הזה.

וכאשר תבין דברים אלו אז תדע כי

ישראל מוכנים לפילה מצד עצמם, אם לא כי השם יתברך אשר הוא מעמיד אותם, חולתו יתברך אין קיום ישראל. הדברים אלו תבין אותם על אמתתם כאשר תבין הדברים אשר בארנו בחבור באר הגולה אצל הא בבתי בראי הא בבתי גואי (תניה ה), עיין שם.

וקאמר אף על פי כן סמכה דוד ברוח הקודש, דכתיב (תהלים קמה, יז) סומך ה' לכל הנפלים. ורצה לומר, כי אף שמצד עצמם כנסת ישראל מוכנים לפילה, מכל מקום השם יתברך, אשר הוא מקיים הנמצאים כולם, מקיים אותם בפרט. ואם לא כן, היו נפלים כולם, רק השם יתברך, אשר הוא מקיים כל הנמצאים, סומך גם כן את כנסת ישראל שלא תפול נפילה לגמרי. ולכן כתיב מיד, סומך ה' לכל הנפלים. וראוי לך להבין הדברים הגדולים האלו מאוד מאוד, כי הם דברים ברורים, אין ספק באמתתם למי שמבין דברי חכמה.

ומעתה פירש נפלה ולא תוסיף לנפול, קום בתולת ישראל, היינו מדלא כתיב נפלה ולא תוסיף לקום, ומדכתיב נפלה ולא תוסיף קום, כך פרושו, נפלה ולא תוסיף לנפול, קום בתולת ישראל. וזהו רמז הכתוב, אבל פשטיה דקרא בודאי כמו שאמרנו, כי הגיע נפילה לבתולת ישראל עד שאין תקומה לה כי אם השם יתברך, שהוא מקים אותה. וגם לפירוש מערבא כך הוא, כי השם יתברך אומר לבתולת ישראל, קום. ואין לה הקמה מעצמה, רק מן השם יתברך. והכתוב רמז דבר זה, שלא כתיב לקום, והוא פירוש ברור.

וזה החילוק בין הגאולה. כי גאולה ראשונה במצרים, אף שהיה השם יתברך המוציא בלבד, עיקר הסבה הוא שבעת האבות, וכדכתיב בכתיב (שמות ג, ו) וראו אל אברהם וגו'. אבל גאולה אחרונה אין כאן שבעת האבות, לכך הסבה אל הגאולה הוא השם יתברך, ולא סבה אחרת.

ועוד יש לך להבין ולדעת מה שהניין באלפיא ביתיא מורה על הנפילה, כי הוא מורה על העלול, שכל אשר הוא עלול יש בו הנפילה מצד עצמו, רק הקמתו מצד העלה. אבל מצד עצמו יש לו נפילה, ואין הקמתו רק מצד השם יתברך שהוא העלה. והניין שהוא באמצע מורה על העלול, שהוא עלול ראשון אשר יש בו הנפילה מצד עצמו. רק הקמתו מצד העלה. כי זהו ענין העלול, כי העלול הוא נפעל, ולכן יש בו נפילה. ומפני כי אלו כ"ב אותיות הם התחלה, ובפרט במזמור הזה שהוא אשרי, שבו כתיב (תהלים קמה, טז) פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון. ודבר זה מצד שהוא יתברך התחלת הכל, ולכן הוא מפרנס ומחיה הכל. ולכן אין בו הניין כמו שאמרנו, כי הניין מורה על העלול. והעלול מפני שהוא עלול יש בו נפילה, ואין תקומה לעלול רק מצד עלותו. וזה שאמר, אפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח הקודש, כי הוא יתברך הקמת העלול בפרט, כי העלול תלוי בעלה יתברך, ומצדו, הקמתו. והבן זה גם כן, והוא פירוש אחד עם מה שפרשנו לפני זה, ואין לפרש יותר.

והכתבא לך גם כן מזה, כי השם

יתברך לא יתן נפילה גמורה לישראל. והוא יתברך מקיים אותם. במה שהוא יתברך עלה להם. ואף אם יש לישראל נפילה מצד עצמם ביותר, מכל מקום השם יתברך הוא עלה להם, והוא מקים אותם. רק מפני כי ישראל בפרט נקראים עלולים אל השם יתברך, ואשר הוא עלול, אם אינו קשור בעלותו יש לו נפילה מצד עצמו. ולכן ישראל בפרט מוכנים אל הנפילה מצד החטא, רק שאין כאן פירוד גמור מן העלה. ולכן השם יתברך, אשר שמו עליהם, מקים אותם, כמו שנתבאר.

וזה טעם ברור מאוד על אריכת הגלות, כי איך אפשר לומר שיהיה גאולה תמיד מוכן לצאת אל הפעל. כי השם יתברך סבה אל זה, ואין כאן סבה אחרת אל הגאולה רק השם יתברך, לכך הוא רחוק מן העולם הטבעי, ואינו נמצא כל כך תמיד כמו דבר שהוא קרוב אל הטבע. כי הגאולה האחרונה בפרט. הסבה אל זה הוא השם יתברך בלבד. ולפיכך גם כן מעלת הגאולה יותר עליונה בכל דבר, מפני שהיא רחוקה מן עולם הזה ביותר. ולכן אין דבר זה נמצא תמיד, וכמו שהיתה הגאולה של בבל, שלא היתה הגאולה במעלה כל כך, מפני שהיתה הגאולה של בבל קרובה אל עולם הזה. ולכן היתה הגאולה הדיא נמצאת מיד לשבעים שנה בלבד (וידיה כ"ט). אבל גאולת מצרים, שהיתה מעלת הגאולה יותר, לא יצאת לפעל כל כך מיד לפי מעלתה ומדרגתה מן עולם הטבע, והיה צריך לזה ד' מאות שנה (באישית טו, ט). אבל הגאולה האחרונה, שמעלתה עד

רחוקה יותר לגמרי מעולם הטבע, לכך אין הגאולה האת נמצאת רק באיחור הזמן. כי כל אשר נבדל מן עולם הטבע הזה, אין מציאותו במהירות כל כך, וצריך איחור יותר. ואלו דברים ברורים. (נצח ישראל יג)

○○○

וקודם זה תקנו אשרי, משום דאמרין בפי' דברכות (יה) אמר ר"א בר אביוא כל האומר תהלה לרוד שלשה פעמים בכל יום מובטח שהוא בן עולם הבא, מאי טעמא אילימא משום דכתיב ביה פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון. לימא הלל הגדול, דכתיב ביה נתן לחם לכל בשר. אי משום דכתיב ביה אלפיא ביתיא, לימא אשרי תמימי דרך דאתא בחמניא אפי, אלא משום דאית ביה חרותי, ער כאן.

ביאור זה כי הפרנסה נקרא חיים, שהרי הפרנסה חיי הבריות ואין חלוק בין החיים ובין הפרנסה כלל, וכתבו גבורת השם פרשנו ושם בארנו אצל הלל הגדול. ולפיכך משבח הקדוש ברוך הוא בזה פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון, ואז באמת, כי העדה יש לו חיבור דביקות בעוה"ב מצד החיים, כי עולם הבא שם החיים הגמורים שאין להם מיתה כלל. ומקשה אם כן לימא הלל הגדול דכתיב ביה נתן לחם לכל בשר וגו', אלא משום דאתא באלפיא ביתיא. פי מה שהשבח הזה הולך באלפיא ביתיא שהם כיצ אותיות התורה, מורה כי שבח זה במדרגה עליונה הוא מדרגת התורה.